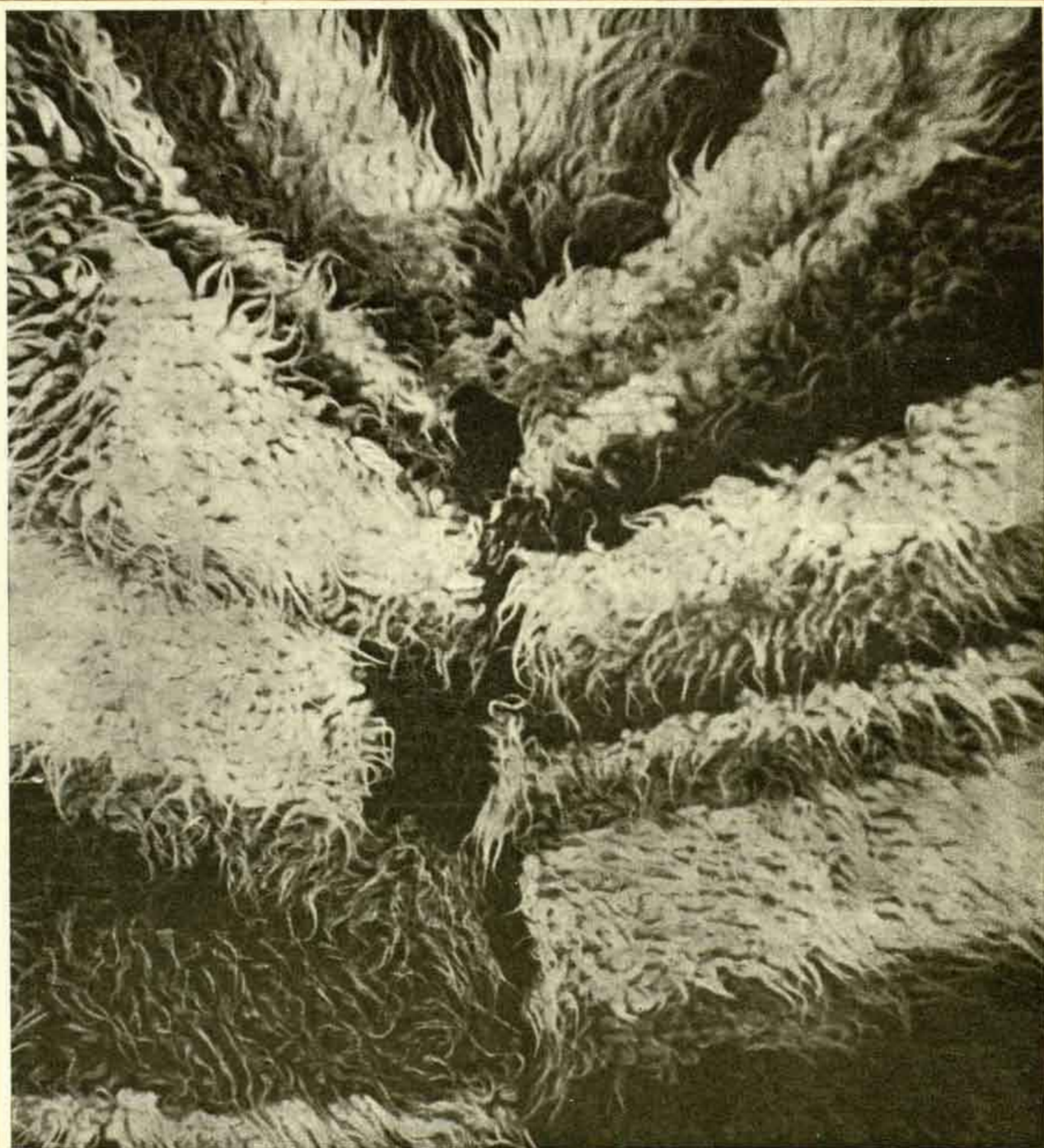

slovenský národopis

3 | 21

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE VIED 1973

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STÚDIE

MIESTO ETNOGRAFIE V SYSTÉME VIED	
Emília Horváthová: Teoretické otázky súčasnej etnografie	311
Julián V. Bromlej: K otázke vzájomného vzťahu etnografie a vied o kultúre	319
Viera Urbančová: Vzťah etnografie k histórii	327
Viktor I. Kozlov: Vzájomné vzťahy etnografie s geografiou a demografiou	343
Leokadija M. Drobizjeva: Etnosociologické výskumy v ZSSR	353
Adam Pranda: K problematike vzťahu etnografie a sociológie	359
Mária Kosová: Vzťah etnografie a lingvistiky z aspektu semiológie	375
Ján Mjartan: Historické doklady k výskumu ľudového staviteľstva	383

MATERIÁLY

Mária Dzúbaková: Codex Revúcky A, B, C	393
Michal Buzalka: Učebná dielňa na výrobu detských hračiek v Piargu — Štiavnických Baniach	413

ROZHLADY

Šesťdesiat rokov Rudolfa Žatku (Viera Gašparíková)	431
Jubileum univ. prof. Jozefa Štolca, DrSc. (Adam Pranda)	434
Rokovanie sovietskych karpátológov v Užhorode (Ján Botík)	441
Valné zhromaždenie Československej sekcie MKKK (Ján Botík)	445
Socialistická prestavba dediny a ľudová kultúra (Viera Gašparíková)	451
Varaždínske sympóziu o rodine (Ján Botík)	453
Zamyslenie nad súťažou v umeleckom prednese ľudových rozprávok (Viera Gašparíková)	454
Študentský vedecký krúžok pri Katedre etnografie a folkloristiky (Peter Salner)	456
RECENZIE A REFERÁTY	457

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Эмилия Хорватова, Теоретические вопросы современной этнографии	311
Юлиан В. Бромлей, К вопросу о соотношении этнографии и культуроведческих дисциплин	319
Вера Урбанцова, Отношения этнографии с историей	327
Виктор И. Козлов, Взаимоотношения этнографии с географией и демографией	343
Леокадия М. Дробизьева, Этносоциологические исследования в СССР	353
Адам Пранда, К проблематике отношений этнографии и социологии	359
Ян Мьяртан, Исторические свидетельства к исследованию народной архитектуры	383

МАТЕРИАЛЫ

Мария Дзубакова, Учебная мастерская для поделки игрушек в Пиаргу—Штиавницких Баниах	413
---	-----

ОБЗОРЫ	434
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	457

Мария Носова, Отношение этнографии и лингвистики из аспекта семиологии	375
--	-----

INHALT

STUDIEN

Emília Horváthová, Theoretische Fragen der zeitgenössischen Ethnographie	311
Julian V. Bromlej, Zur Frage der gegenseitigen Beziehung der Ethnographie und der Wissenschaften über die Kultur	319
Viera Urbančová, Die Beziehung der Ethnographie zur Geschichte	327
Viktor I. Kozlov, Gegenseitige Beziehung der Ethnographie zur Geographie und Demographie	343
Leokadija M. Drobizjeva, Ethnosozio-logische Forschungen in der UdSSR	353

Na 1. strane obálky: Guba, vlnená tkanina v prírodných farbách, vyrobená v Klenovci roku 1965 podľa návrhu V. Thainovej. Farebná fotografia Fr. Hideg.

Vorderseite des Umschlages: Guba, das Wollgewebe in Naturfarben, gefertigt in Klenovec im Jahre 1965 nach dem Entwurf der V. Thainová.

K PROBLEMATIKE VZŤAHU ETNOGRAFIE A SOCIOLÓGIE

ADAM PRANDA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

1. Cieľom nášho príspevku je načrtnúť problematiku vzájomných vzťahov dvoch príbuzných spoločenskovedných disciplín, etnografie a sociológie. Pokúsime sa v ňom analyzovať niektoré otázky, ktorým doteraz slovenská etnografia venovala pomerne malú teoretickú pozornosť. Týkajú sa vymedzenia ich základného predmetu štúdia, rozpracovania teoretického systému z hľadiska sledovaných cieľov, charakteru používaných metód a techník výskumu, ako aj zorného uhla či systému vzťahov, z ktorých obe disciplíny skúmajú predmet svojho štúdia. Riešenie uvedených otázok sa nám zdá dôležité nielen z hľadiska rozvoja teoreticko-filozofického myslenia o postavení etnografie v systéme spoločenských vied, ale aj z hľadiska potrieb úzkej spolupráce oboch disciplín najmä v komplexnom výskume premien ľudovej kultúry v súčasnosti i zákonitostí jej vývinu v minulosti.

Náš príspevok bude mať diskusný charakter. Niektoré naše vyslovené myšlienky bude potrebné ďalej rozpracúvať, keďže nateraz ich formulujeme iba stručne, neraz bez podrobného dokladového materiálu. Naším úsilím je na pozadí určitých teoretických a všeobecne platných poznatkov podnietiť diskusiu, keďže sme presvedčení, že najmä pri riešení teoretických a meto-

dologických problémov je diskusia najúčinnjším prostriedkom, pomocou ktorého možno dospieť k jadrú, k podstate sledovanej problematiky.

2. Prečo sa doteraz slovenská etnografická veda týmito otázkami podrobnejšie nezaoberala, možno zjednodušene vysvetliť najmä dvoma skutočnosťami.

Jednu príčinu vidíme v mechanistickom chápaní historizmu etnografického bádania. Zdôrazňovanie historického charakteru etnografie samo osebe nie je nesprávne; nesprávnym sa nám zdá iba jeho aplikovanie v terénnych výskumoch spôsobu života a kultúry ľudu.

Výskum javov ľudovej kultúry sa v doterajších výskumoch na Slovensku orientoval väčšinou na minulosť. Určujúcou bola snaha odhaliť a spoznať čím staršie štádiá vývinu skúmaného javu (činnosti, procesu), ako sa o nich v kolektívnej pamäti daného spoločenstva, zamestnanecko-sociálnej skupiny alebo u najstarších informátorov ako reprezentantov tohto spoločenstva či skupiny uchovali zmienky. Dôsledkom takto chápaného cieľa etnografických výskumov bolo, že sa štúdiu zložitých a neraz veľmi protirečivých vzťahov formy, obsahu a funkcie javu, štúdiu jeho sociálno-funkčného začlenenia do každodenného spôsobu života ľudu v historickom vývine i v čase

výskumu venovala podstatne menšia pozornosť ako napríklad opisu technológie niektorých činností či priebehu jednotlivých úkonov. To isté platí vo veľkej miere aj o odhaľovaní zákonitostí ich zmien v najnovšom období.

Druhú príčinu nedostatočného rozpracovania uvedených otázok vidíme v prevahe opisnosti javov (činností, procesov). V starších výskumoch sa málo prihliadalo na potrebu osvetliť sociálne korene i sociálno-funkčné vzťahy daného javu v spôsobe života a kultúre spoločenstva, ktoré je jeho tvorcom, nositeľom i reprezentantom, toho spoločenstva, ktoré z hľadiska svojej spoločenskej stratifikácie daný jav sformovalo a v jeho základnej forme, obsahu a funkcií ho neustále menilo a prispôbovalo k svojim meniacim sa hospodársko-sociálnym a kultúrnym potrebám.

3. Úvodom za osožné považujeme uviesť niektoré poznatky, o ktoré sa vo svojich ďalších úvahách opierame.

Po prvé je to poznatok, že predmet štúdia ktorejkoľvek vednej disciplíny nemožno chápať ako presne a nemenne vymedzenú sféru kompetencie, ktorá by sa dala jednoznačne a natrvalo ohraničiť. Predmet štúdia nemožno chápať ani ako tzv. územie suverenity príslušnej vedy, keďže v skutočnosti nejestvuje jav (činnosť, proces), ktoré by skúmala iba jedna vedná disciplína.¹

Uvedený poznatok vyplýva z toho, že každý jav — bez ohľadu na to, či ide o jav materiálny, duchovný alebo sociálny, či

máme na mysli činnosť alebo istý proces — je nielen z hľadiska vlastnej príčinnosti a následnosti, ale aj z hľadiska samej existencie vo svojej forme, obsahu a funkcií nerozlučne spätý s inými javmi (činnosťami, procesmi), pričom je zaradený do početných a neraz značne protirečivých vzťahov s inými javmi tej istej i odlišnej kategórie. To znamená, že sám nemôže byť predmetom štúdia iba jednej vedy, ale vždy viacerých vied. Preto každý jav môžeme skúmať súčasne a nezávisle od seba viaceré vedné disciplíny, pričom, pravda, ho študujú z rozdielnych, pre príslušnú vedu špecifických hľadisk.²

Po druhé je to poznatok, že špecifickosť určitej vedy nemožno hľadať iba v hraniciach predmetu jej štúdia. Hoci formálne možno predmet každej vedy viac-menej dostatočne presne vymedziť, ak si ujasníme tri základné otázky: otázku, čo skúmať (predmet a jeho rozsah), prečo skúmať (cieľ štúdia) a ako skúmať (metódy a techniky výskumu), teda rovnako otázky metodologické, ako aj metodické,³ jednako špecifickosť danej vednej disciplíny iba prostredníctvom nich nevyriešime. Špecifickosť danej vedy nespočíva totiž iba v ujasnení si uvedených otázok a v splnení požiadaviek, s ktorými je spätý vznik i poslanie každej disciplíny a jej začlenenie do systému vedeckého bádania.⁴ Podľa nášho názoru najmä preto nie, lebo mnohé vedné disciplíny sa predmetmi svojho štúdia prekrývajú. Preto treba špecifickosť hľadať

¹ SKARŽINSKAJA, V. D.: Sociologija v Českoslovačii. In: Sociologija i ideologija. Moskva 1969, s. 376—377.

² SKARŽINSKAJA, V. D.: c. d., s. 377.

³ CZEKANOWSKA, A.: Etnografia muzyczna. Warszawa 1971, s. 10. — PAŠIAK, J.: Vznik a rozpracovanie sociologickej metódy v marxizme.

Sociológia, 4, 1972, s. 53, predpokladá, že vznik a ustanovenie novej vednej disciplíny je spojené s inými základnými požiadavkami (s vymedzením predmetu skúmania, vypracovaním teoretického systému vedy, s vytvorením základnej metódy ako metodologického východiska pre bádanie).

⁴ PAŠIAK, J.: c. d., s. 53—66.

inde. Je obsiahnutá v zornom uhle, pod ktorým a z ktorého skúma daná veda svoj predmet.

Z povedaného vyplýva, že predmet vedy možno za dostatočne vymedzený pokladať iba vtedy, ak určíme nielen to, čo skúma, akými metódami a spôsobmi získava základnú sumu svojich poznatkov a čo nimi sleduje, ale hlavne vtedy, ak spresníme, v akom systéme vzťahov — najmä vzhľadom na iné, či už príbuzné alebo pomocné vedné disciplíny — sa predmet jej štúdia nachádza a v akom ho má študovať.⁵

Sociológia na označenie zorného uhla, širšie nazývaného aj systémom vzťahov, používa termín „referátny systém“. Rozumie pod ním ten systém hľadísk, ktoré príslušná veda uplatňuje pri štúdiu každého javu (činnosti, procesu), patriaceho do jej predmetu, systém takých pohľadov, z ktorých treba v danej vede k štúdiu jednotlivých javov i predmetu ako celku pristupovať v procese ich poznávania. Javy (činnosti, procesy) možno teda príslušnou vednou disciplínou pokladať až vtedy za špecificky skúmané, ak veda v procese svojho poznávania dôkladne analyzuje aj súbor vzťahov, s ktorými je existencia javu nerozlučne spätá.⁶

Ak máme uvedené poznatky teoreticky i metodologicky domyslieť, musíme zdôrazniť, že do procesu vedeckého poznávania treba zaradiť aj štúdium spomenutého systému vzťahov. Je to pochopiteľné, ak si uvedomíme, že náplň a poslanie každej vednej disciplíny sa realizuje na prvom stupni poznania opisom samého javu, na druhom analýzou toho systému vzťahov

medzi javmi, ktorý je pre danú vedu špecifický.

Uvedený systém vzťahov je v každej vednej disciplíne objektívnou skutočnosťou. To znamená, že v nijakom prípade nie je ani náhodný, ani ľubovoľne určený bádateľom. Keďže objektívne jestvuje, bádateľ si ho musí v procese poznávania všimnúť a vo všetkých stupňoch štúdia naň prihliadať, pričom ho musí brať ako komplex vzťahov daného javu, ako istý súbor príčinných a následných súvislostí, ktoré na seba navzájom vplývajú a sa podmieňujú, ako súbor pohľadov vedeckého poznania, ktoré umožňujú daný jav vidieť vo všetkých spojeniach, v zložitom dialektickom vývine a v pevnom rámci sociálno-funkčného a iného zaradenia.

4. V tejto súvislosti chceme ešte pripomenúť názor, s ktorým sa možno dosť často stretnúť aj vo vedeckých kruhoch. Naň upozornili už iní bádatelia. Ide o presvedčenie, že presne vyčleniť predmet štúdia — najmä v prípade príbuzných vedných disciplín — a špecifikovať ich vzájomné vzťahy nemá podstatný význam,⁷ keďže vieme — a tak je to nielen v etnografii, ale aj v iných, najmä v prírodných vedách — niet takmer úseku, ktorý by sa vo väčšej alebo menšej miere neprekrýval s úsekmi štúdia iných vied⁸ a ktorý by súčasne nepatrilo aj do predmetu ich bádania.

Takýto názor nie je správny; vidieť to medziiným aj v tom, že má viaceré nepriaznivé vedecké dôsledky. Ako ukazujú skúsenosti a poznatky z rozvoja vedy, ak sa význam rozpracovania tohto metodologického problému nedeceňuje alebo podceňuje, často sa môže dospieť k nejasnos-

⁵ SKARŽINSKAJA, V. D.: c. d., s. 377.

⁶ SKARŽINSKAJA, V. D.: c. d., s. 377–378.

⁷ BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.:

O sootnošenii istorii, etnografii i sociologii. Sovetskaja etnografija, 1969, č. 3, s. 4.

⁸ BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.: c. d., s. 48.

tiam a omylom. Prejavujú sa nielen v plánovaní komplexných výskumných akcií (v ktorých môžu chýbať pohľady zo strany príbuzných disciplín), ale aj v delbe práce a v rozsahu vzájomnej kooperácie.⁹ To na jednej strane má za následok duplicitnosť niektorých výskumov alebo naopak, ich neúplnosť a torzovitosť, na druhej strane zas znižovanie vážnosti a významu príslušnou vedou dosiahnutých výsledkov.

5. Ak máme byť osobní a viac konkrétni, takúto situáciu môžeme pozorovať aj v slovenských pomeroch. Často sme svedkami, že sa rozsahom významné výskumné akcie (napr. výskum pastierstva, partizánskeho folklóru ap.) konali bez účasti pracovníkov príbuzných a na uvedenej problematike takisto zainteresovaných vedných disciplín. Neraz sa vyčíta, že výskumné materiály i publikované práce sú prevažne opisné, akoby základným poslaním a cieľom bolo iba zaznamenanie existencie faktu (napr. výrobných postupov materiálneho javu, priebehu zvykoslovného úkonu atď.), pričom sa zdôrazňuje, že sa málo pozornosti venuje odhaľovaniu sociálnych príčin existencie daných javov, ich sociálno-funkčným a štruktúrnym vzťahom, najmä takým, ktoré vznikajú medzi ľuďmi a jednotlivými sociálnymi skupinami na pozadí uvedených javov.¹⁰

V takomto hodnotení — obídeme, či ho pokladáme za správne alebo nesprávne — sa slovenskej etnografii pripisuje, že vo svojej metodológii a metodike ustrnula na štádiu, aké dosiahla v podstate už v predprofesionálnom období svojho rozvoja a že takmer vôbec neberie do úvahy (alebo len

v malej miere) zrušené podmienky existencie a funkcie skúmaných javov v teréne, možnosti, aké v súčasnosti má na rozvoj svojho teoretického myslenia, potrebu hodnotiť vedu ako základnú výrobnú a hybnú silu spoločenského vývinu a pokroku.

6. V čom spočívajú príčiny takéhoto hodnotenia, netreba v tejto súvislosti osobitne rozvádzať. Čiastočne sme sa o nich už zmienili. Predovšetkým ich vidíme v nedostatočnom dôraze na rozpracúvanie aj teoretických a metodologických problémov etnografického štúdia, v malej pozornosti, ktorá sa venuje objasňovaniu špecifickosti tejto vedy, v charaktere a celkovej základnej orientácii jej vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti. V tom, že sa štúdium javov ľudovej kultúry orientuje prevažne na minulosť, na spoznávanie čím starších vývinových štádií, na výskum rôznych prežitkov atď. a že sa v podstatne menšom rozsahu — ako by to bolo potrebné v záujme proporcionálneho zastúpenia všetkých tém — skúma proces jej zmien v súčasnosti, v podmienkach rozvinutej industrializácie, zavŕšenej socialistickej kolektívizácie a ustavične sa zosilňujúceho vplyvu prostriedkov masovej informácie. K podobným záverom možno dôjsť, ak máme na mysli štúdium dynamiky a protirečivosti tohto procesu, odhaľovanie jeho príčin, priebehu i zákonitostí ďalšieho vývinu, objasňovanie postupne sa formujúcej kultúry nového typu, kultúry socialistickej.

Domnievame sa, že uvedené hodnotenie môže prameniť aj v nerovnomernosti kvantitatívneho a kvalitatívneho rozvoja vedec-

⁹ BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.: c. d., s. 4.

¹⁰ TOKAREV, S. A.: K metodike etnografičeskogo izučeniija materialnoj kultury. Sovetskaja etnografija, 1970, č. 4, s. 3. — TOKAREV, S. A.:

Contribution a l'étude de la méthode d'exploration ethnographique de la culture matérielle. In: Problèmes théoriques de l'Ethnographie. Moscou 1971, s. 36.

kého bádania. Čiastočne ho možno vysvetliť aj nepresným chápaním niektorých základných etnografických pojmov a predmetu etnografie širokými vrstvami obyvateľstva. Svoju úlohu pritom má najmä tzv. ľudové etymologizovanie, ktoré zväzda k presvedčeniu, že pod pojmom etnografia, národopis treba rozumieť vednú disciplínu, ktorá javy (činnosti, procesy) ľudovej kultúry iba opisuje a podáva bez toho, aby ich hlbšie analyzovala v jestvujúcich vzťahoch a súvislostiach.

7. Nezanedbateľnú úlohu v tomto smere má aj to, že úroveň každej vednej disciplíny sa meria nielen stavom a rozsahom poznania študovaného predmetu, ale aj rozpracovaním teoretických a metodologických problémov. Je známe, že proces poznávania z metodického hľadiska prechádza najmenej dvoma od seba iba do určitej miery závislými fázami: fázou opisu (deskripcie a primárnej klasifikácie) a fázou rozboru (analýzy, odhaľujúcej príslušné sociálno-funkčné a kauzálne vzťahy, podmienosti a závislosti jednotlivých javov danej kategórie).¹¹ Ak tieto dve fázy, chápané ako základné stupne procesu poznania, nie sú vo vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti rovnomerne zastúpené, vznikajú disproporcie, ktoré sa prejavujú nielen v komplexnosti štúdia a v rozsahu poznania daného predmetu, ale aj v hodnotení výsledkov príslušnej vedy.

Podobné dôsledky podľa nášho názoru má aj tradicionalistické chápanie predmetu etnografického štúdia. Predmet etnografie sa u nás všeobecne chápe ako štúdium spôsobu života a kultúry ľudu v historickom vývine.¹² Keďže slovenská etnografia v doterajších výskumoch podstatne menší dôraz

položila na objasnenie prvej časti pomenovania (etnos, národ) a keďže predmet svojho bádania si všíma v pomerne nevelkom časovom výreze 19. a 20. storočia, menej pozornosti venuje otázkam, ktoré súvisia s chápaním pojmu etnos, národ, etnická história, etnolingvistické procesy ap., ba dokonca aj pojmu etnická špecifickosť jednotlivých javov kultúry, teda otázkam, ktoré v zahraničnej vede už viac rokov patria k základným úlohám etnografickej vedy.¹³

Ak uvedené skutočnosti premietneme na situáciu v iných vedných odboroch, treba priznať, že najmä v posledných dvoch desaťročiach zaznamenali nebývalý rozvoj nielen kvantitatívny, ale predovšetkým kvalitatívny. Vidieť ho v prehĺbení filozofického myslenia, v rozpracúvaní základných teoretických a metodologických otázok, ktoré sú bytostne zviazané rovnako s potrebami spoločnosti, ako aj s aktuálnymi úlohami vedy atď.

8. Ak máme na základe doteraz uvedených poznatkov analyzovať vzájomný vzťah etnografie a sociológie, treba ešte upozorniť, že majú niektoré spoločné a iné rozdielne znaky. Najskôr sa pokúsime definovať predmet a cieľ ich štúdia, potom si aspoň stručne všimneme základné metódy a spôsoby výskumu a nakoniec sa zameriame na objasnenie, v čom podľa nášho názoru spočíva špecifickosť etnografického a v čom sociologického prístupu k štúdiu daného predmetu. V podstate pôjde o stručnú charakteristiku procesu ich vedeckého poznávania.

Keďže sa zameriavame jedine na analýzu vzťahov marxistickej etnografie a marxistickej sociológie, treba povedať, že ich spoločným znakom je predovšetkým jednotný

¹¹ MATOUSEK, O. — ZELENÝ, A.: Integrální antropologie v praxi. In: WOLF, J.: Studia anthropologia. Praha 1971, s. 80.

¹² BEDNÁRIK, R.: Duchovná a hmotná kultúra slovenského ľudu. In: Slovenská vlastiveda, 2. Bratislava 1943.

filozoficko-metodologický princíp bádania, ktorým je historický a dialektický materializmus. Spoločným je v podstate aj predmet ich štúdia; je ním ľudská spoločnosť ako celok i jej jednotlivé časti, či ich už chápeme z hľadiska miesta, času a sociálneho postavenia a nazývame lokálnymi spoločnosťami, sociálno-zamestnaneckými skupinami, podsystémami atď., a to na všetkých štádiách ich historického vývinu. Každá z uvedených vied k nim pristupuje odlišne; je to podmienené nielen ich špecifickými úlohami a potrebami, ale aj procesom poznávania.

9. Čo sa týka samej etnografie a predmetu jej štúdia, už sme naznačili, že jestvuje veľa užších i širších definícií, ktoré sa medzi sebou neraz značne odlišujú nielen rozsahom záberu, ale aj prístupom a inými znakmi. Keďže v tejto súvislosti nepovažujeme za potrebné ich uvádzať a osobitne analyzovať, pokúsime sa o definíciu, ktorá by ich v istom zmysle zjednocovala.

Pod pojmom etnografia rozumieme špecifické odvetvie historickej vedy, ktoré sa zaoberá štúdiom etnického a kultúrneho rozvoja všetkých spoločností sveta bez ohľadu na štádium ich historického vývinu. Ako komplexne chápaná disciplína má etnografia značne široký okruh výskumných problémov, ako aj vedeckých poznatkov,¹⁴ ktoré z hľadiska spôsobu života a kultúry ako etnického ukazovateľa zahŕňajú v podstate kultúrne dejiny celého ľudstva.¹⁵

V zmysle tejto súhrnej definície predmetom jej štúdia sú teda všetky etnické spoločnosti, ktoré jestvujú v súčasnosti (národy, národnostné skupiny atď.) alebo ktoré jestvovali v minulosti od obdobia prvobytnnej spoločnosti až po spoločnosť triedne diferencovanú (rody, kmene, feudálne národnosti, kapitalistické národy atď.),¹⁶ pričom jej hlavnou úlohou je objasniť tie charakteristické črty, ktorými sa jednotlivé spoločnosti medzi sebou odlišujú a ktoré vo svojom súhrne vytvárajú neopakovateľný obraz spôsobu ich života a kultúry; teda tie javy (činnosti, procesy) materiálnej, duchovnej a sociálnej kultúry, v ktorých sa najzreteľnejšie odzrkadľujú ich zvláštne etnické špecifickosti.¹⁷

Zjednodušene možno predmet etnografie definovať ako štúdium dejín a vývinu spôsobu života a kultúry istého spoločenstva na ktoromkoľvek stupni historického vývinu z hľadiska jeho etnickej špecifickosti.¹⁸ Základnou úlohou je i zostáva úsilie ukázať, čo je pre dané spoločenstvo typické a vlastné na úseku materiálnej, duchovnej a sociálnej kultúry, v čom a čím sa odlišuje od iných spoločností. S tým súvisí úsilie vymedziť a špecifikovať podiel, ktorým každé spoločenstvo prispieva do celkového obrazu svetovej kultúry, do jej spoločnej pokladnice.¹⁹

Ohraničovať problematiku etnografického štúdia iba na úzko chápaný výskum spôsobu života a kultúry (bez zdôraznenia potreby spoznať práve etnickú špecifickosť

¹³ Prehľadne pozri: PRANDA, A.: K problematike štúdia etnických procesov v ZSSR. Slovenský národopis, 20, 1972, s. 537–556.

¹⁴ PERSIC, A. I. — ČEBOKSAROV, N. N.: Polveka sovetskoj etnografii. Sovetskaja etnografija, 1967, č. 5, s. 5.

¹⁵ BROMLEY, Yu. V.: Ethnographical Studies in the USSR 1965–1969. Moscow 1970, s. 7.

¹⁶ TOKAREV, S. A.: O zadačach etnografičes-

kogo izučeniija narodov industrialnych stran. Sovetskaja etnografija, 1967, č. 5, s. 133. — Osnovy etnografii. Moskva 1968, s. 5–6.

¹⁷ BROMLEY, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.: c. d., s. 5.

¹⁸ TOLSTOV, S. P.: V. I. Lenin i aktualnyje problemy etnografii. Sovetskaja etnografija, 1949, č. 3, s. 3.

a etnickú históriu) alebo zužovať ho iba na výskum materiálnej a duchovnej kultúry²⁰ a zabúdať pritom na rozhodujúci podiel kultúry sociálnej znamenalo by nepochopiť obsah a rozsah jej predmetu, ciele a poslanie etnografie ako spoločenskej vedy.

10. Sociológia — ako už zo samého názvu vyplýva — je vedou o sociálnych javoch, t. j. o objektívnych činnostiach (funkciách) a ich dôsledkoch, o najvšeobecnejších vlastnostiach sociálneho bytia a sociálneho diania; inými slovami, sociálneho bytia z hľadiska statického i dynamického.²¹ Je vedou o javoch štruktúrovaného spolužitia mnohých jedincov pohromade, o systéme ich tvorivých činností, ktoré sú vo vnútri určitých útvarov vyvolávané a súčasne aj regulované kolektívnymi potrebami.²² Keďže sa neuspokojuje iba globálnym a všeobecným pohľadom na ľudský svet, jej cieľom je preniknúť do podstaty, hĺbky a konkretizácie vlastnej sociálnej sféry.²³

Sociológia teda skúma ľudskú spoločnosť ako istým spôsobom organizovaný systém sociálnych vzťahov a inštitúcií, ako systém spoločenských a iných skupín na seba navzájom pôsobiacich, to znamená, sociálnu štruktúru spoločnosti. K štúdiu sociálneho systému i sociálnych javov (činností, procesov) pristupuje z hľadiska ich vplyvu na rozvoj sociálnych vzťahov medzi ľuďmi, vplyvu na formovanie človeka, jeho poznania a konania, pričom si súčasne všima aj opačný vplyv: vplyv určitých systémov so-

ciálnych vzťahov medzi ľuďmi na politický, hospodársko-sociálny, kultúrny a iný rozvoj celej spoločnosti.²⁴

Z povedaného vyplýva, že sociológia ako spoločensko-vedná disciplína skúma nielen spoločnosť ako celok, ako určitý systém vzťahov, ale aj jej jednotlivé časti, podsystemy (ako sú národy, triedy, závody, rodiny atď.) z hľadiska jednoty ich základných činností, ako väzbu národnostných, triednych, zamestnaneckých, rodinných a iných vzťahov, ako vzájomné zväzky medzi uvedenými skupinami ľudí, ktoré majú isté sociálne vlastnosti a z vlastností vyplývajúce špeciálne záujmy.²⁵

Ak by sme chceli sociológiu v porovnaní s etnografiou definovať ešte stručnejšie, stačí uviesť, že je vedou, ktorá sa zaoberá štúdiom jednotlivých skupín spoločnosti, a nie štúdiom ľudí. Skúma sociálne javy, činnosti a procesy v rozličných etnických prostrediach, pričom jej cieľom je pomocou porovnávacej analýzy objasniť pôsobenie uvedených prostredí na dané sociálne vzťahy. Etnografia je naproti tomu vedou, ktorá skúma ľudskú spoločnosť ako spoločenstvo určitým spôsobom navzájom zviazaných ľudí z hľadiska sféry a druhu ich činností; sleduje závislosť stálosti tradičných foriem spôsobu ich života a kultúry z hľadiska etnickej špecifickosti alebo etnických procesov.²⁶

Ešte stručnejšia definícia špecifikuje sociológiu ako vedu o spoločenskej štruktúre, etnografiu ako vedu o štruktúre kultúry z hľadiska základných znakov a ukazova-

¹⁹ PO TECHIN, I. I.: Úlohy boja s kozmopolitizmom v etnografii. *Národopisný sborník*, 10, 1951, s. 90.

²⁰ WOLF, J.: Úvod do studie člověka. Praha 1968, s. 9.

²¹ BLÁHA, I. A.: Sociologie. Praha 1968, s. 37.

²² BLÁHA, I. A.: c. d., s. 40.

²³ SIRÁCKY, A.: Sociológia a integrácia vied.

Bratislava 1968, s. 61.

²⁴ RUMJANCEV, A. M. — OSIPOV, G. V.: Marksistskaja sociologija i konkretnyje socialnyje issledovanija. *Voprosy filosofii*, 1968, č. 6, s. 5.

²⁵ BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.: c. d., s. 7.

²⁶ BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.: c. d., s. 16.

teľov etnickej špecifickosti daného spoločenstva. Kým sociológia sa zameriava na štúdium jednotlivých sociálnych javov (činností, procesov) ako prvkov, základných častí alebo stránok spoločenskej štruktúry,²⁷ zatiaľ etnografia sa sústreďuje na štúdium javov (činností, procesov) kultúry ako prvkov, základných častí alebo stránok štruktúry kultúry z hľadiska etnickej špecifickosti.

11. Už sme spomenuli, že úroveň vedy možno spoľahlivo merať nielen rozsahom poznania predmetu štúdia, ale aj rozpracovaním súboru metód a techník, ktoré veda vo výskume svojho objektu používa. V tejto súvislosti nebudeme metódy a techniky analyzovať ani z hľadiska ich charakteru (na deskriptívne a analytické), ani rozsahu a významu ich používania (na základné a pomocné), ani iných znakov. Iba si stručne všimneme, v čom treba hľadať a nachádzať špecifickosť najpoužívanejších metód v uvedených disciplínach.

12. Všeobecne platí, že nejestvuje metóda, ktorá by nebola užitočná a použiteľná v konkrétnom výskume. Z toho vyplýva, že špecifickosť vedy nemožno hľadať v metóde. Pre určenie vzťahu etnografie a so-

ciológie nie je rozhodujúce, ktoré metódy a techniky sa popri základnej metóde pri štúdiu daného predmetu používajú. Podstatným sa javí však rozsah ich aplikácie²⁸ alebo presnejšie: zorný uhol, pod ktorým sa používajú.

Keďže je nejasné, čo treba rozumieť pod pojmom „metóda“, „technika“, „spôsob“ či „procedúra“, stručne uvedieme ich charakteristiku.

Pod pojmom metóda treba rozumieť teoretický princíp, návod na postup, teda teoretické východisko, zorný uhol prístupu, základné zameranie výskumu a jeho cieľ. Pod pojmom technika, procedúra treba rozumieť konkrétny spôsob, formu vlastnej realizácie príslušnej metódy vo výskume, spôsoby jej použitia a uplatnenia.²⁹

13. Všeobecnou a vo všetkých vedných disciplínach, vrátane etnografie a sociológie, popri základnej a pre danú vedu typickej metóde najpoužívanejšia je analytická metóda, nazývaná aj typologická alebo porovnávací (analyticko-porovnávací). Pomocou nej sa skúmané javy (činnosti, procesy), ako aj sám predmet vedy ako celok analyzujú na jednotlivé skladobné prvky, pričom sa nielen uvedené prvky, ale aj celé

²⁷ Závěry přijaté I. celostátní poradou československých sociologů v Bedřichově. Sociologický časopis, 3, 1967, s. 214–216. — SKARŽINSKÁ, V. D.: c. d., s. 378.

²⁸ BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.: c. d., s. 13.

²⁹ Hoci MOSZYŃSKI, K. (Człowiek. Wstęp do etnografii powszechnej i etnologii. Wrocław—Kraków—Warszawa 1958, s. 68) definuje metódu ako spôsob používaný vo výskume, v našom pohľade usilujeme sa pojmy metóda, spôsob, technika, procedúra dôsledne rozlišovať. Potreba rozlišovať tieto pojmy vyplýva nielen zo samotnej klasifikácie metód K. MOSZYŃSKIM (c. d., s. 100–124, a to aj za predpokladu, že všetky terénne techniky zaraďuje ako osobitne zložitú metódu etnografickej vedy), ale aj z chápania uvedených pojmov

v prácach iných bádateľov. Tak GROMOV, G. G. (Metodika etnografičeskich ekspedij. Moskva 1966, s. 28–29) chápe oblastný prieskum ako metódu, ZINYČ, V. T. (Socialističeskij byt i kultura rabočich goroda Kijeva. Istoriko-etnografičeskije issledovanije na materialach zavodov Boľševik, Leninskaja kuznica i Krasnyj ekskavator. Kijev 1960, s. 3) do metód zahrnuje štacionárny výskum, ANOCHINA, L. A. — ŠMELOVA, M. N. (Zadači i metody etnografičeskogo izučeniija kul'tury i byta russkogo gorodskogo naselenija. Opyt izučeniija gorodov srednej polosy RSFSR. Sovetskaja etnografija, 1966, č. 6, s. 64, 66) za metódu pokladajú komplexný zber etnografického materiálu i výskum pracovných kolektívov, tzv. mikro-rájónov atď. Príklady na rozdielne chápanie uvedených pojmov by sme mohli rozmnožiť.

skupiny javov (činností, procesov) predovšetkým tej istej kategórie a druhu medzi sebou v ich základnej hodnote, ktorou je forma, obsah a funkcia, porovnávajú a študujú najmä z hľadiska vnútorných vzťahov a zákonitostí vývinu. Uvedená metóda umožňuje popri prvotnej (pôvodnej, základnej) a druhotnej (vývinovým procesom navrstvenej) hodnoty zistiť aj územné a historické typy (varianty) daného javu, ako aj niektoré príčiny jeho variability.

Analyticko-porovnávacía metóda sa v etnografickom i sociologickom bádání všestranne využíva, pričom sa, pochopiteľne, dopĺňa aj inými metódami, jednak pre danú vedu základnou (špecifickou) metódou, jednak pomocnými metódami (najmä príbuzných vedných disciplín). Ak v etnografickom štúdiu možno jej príspevom zistiť územné i historické typy, pri rekonštrukcii chronologickej postupnosti ich vývinu treba ju spájať s metódou retrospektívnou (historickou) a pri priestorovom znázornení výskytu zas s metódou geografickou, resp. kartografickou.

14. Špecifickou a charakteristickou metódou pre etnografiu je metóda bezprostredného pozorovania. Jej podstata spočíva v tom, že bádateľ získava základné poznatky v teréne vlastným pozorovaním. Hlavným nositeľom vedeckej informácie sú materiály získané v tom územnom alebo sociálnom prostredí, v ktorom sa skúmané javy (činnosti, procesy) kultúry nachádzajú v živom (aktívnom), odumierajúcom (latentnom, pasívnom) alebo obnovenom (inováčnom) stave.

Jedným zo základných znakov tejto metódy je, že za určitých podmienok poskytuje bádateľovi možnosť overiť si pravdivosť vedeckej informácie či už pomocou opakovaného (návrtného) výskumu, rozšírením počtu a vzorca informátorov, alebo pomocou iných metód (historicko-retrospektívnej, matematicko-štatistickej atď.).

V etnografii je najvýznamnejším prameňom poznania bez ohľadu na to, či sa v teréne realizuje formou voľného rozhovoru, dotazníka s vopred určenými otázkami ako návodu na výskum, alebo ankety ako východiskovej prieskumnej i overujúcej pomôcky. Bezprostredné pozorovanie, vhodné dopĺňané cieľavedomým rozhovorom alebo dotazom, poskytuje najpresvedčivejší základný etnografický materiál najmä z časového obdobia konania výskumu. Je základným prameňom vedeckej informácie bez ohľadu na to, či ide o celkový spôsob života alebo o jednotlivé javy (činnosti, procesy) materiálnej, duchovnej a spoločenskej kultúry, o prejavy výtvarné, slovesné, hudobné, tanečné atď.

15. Vedecký materiál, ktorý etnografia pomocou metódy bezprostredného pozorovania, realizovanej istými spôsobmi (pozorovaním, rozhovorom, dotazníkom ap.) a technikami (zápisom, kresbou, fotografiou, filmom, zvukovým záznamom ap.), v teréne získava, je vo svojej poznávacej hodnote natoľko významný, že ho s úspechom možno použiť — najmä ak ide o materiál, ktorý sa vzťahuje na archaické a prežitkové formy tradičnej kultúry — aj pri objasnení jej starších vývinových štádií alebo pri rekonštrukcii etnickej histórie daného spoločenstva.

V tomto prípade treba mať na zreteli, že etnografia je historickou disciplínou. Nezameriava sa iba na štúdium jestvujúceho spôsobu života ľudu a stavu jeho kultúry v danom čase a priestore, ale aj na ich vývin v predchádzajúcich obdobiach, pričom staršie štádiá vývinu rekonštruuje nielen na základe vlastných terénnych poznatkov, konkrétnej bádateľom získanej vedeckej informácie, ale aj údajov a poznatkov iných historických disciplín (archeológie, histórie ap.). Tu, pravda, platí, že pri objasňovaní starších vývinových štádií terénne materiály majú charakter základných

údajov a poznatky archeologického a historického štúdia iba doplnkový, kým pri rekonštrukcii etnickej histórie je to naopak; poznatky a závery archeológie a histórie sa dostávajú do prvého poznávacieho plánu, sú podstatné a rozhodujúce a etnografické materiály z terénu majú hodnotu iba doplnkovú.³⁰

16. Na rozdiel od etnografickej metódy, ktorá si všíma a porovnáva vzťahy medzi javmi (činnosťami, procesmi), patriacimi do tej istej kategórie a druhu, základným znakom sociologickej metódy je analýza vzájomných vzťahov medzi javmi rôznej kategórie. Odlišuje sa teda hlavne v tom, že skúma súvislosti, spojenia, vzťahy a väzby medzi rôznymi sociálnymi javmi, ich vzájomnú podmienenosť a následnosť. Preto obyčajne presahuje rámec jednotlivej sféry spoločenského života, politického, hospodársko-sociálneho, kultúrneho a iného diaľnia.³¹

Ako je známe, obe vedy v konkrétnom spôsobe uplatnenia svojich metód (v rozhovore—interview, dotazníku—ankete ap.) postupujú určitým výberom informátorov. No kým etnografia v záujme zabezpečenia kvalitatívnej stránky vedeckej hodnoty či hodnovernosti zozbieraného materiálu orientuje sa prevažne na takých informátorov, ktorí sú v rámci daného spoločenstva alebo sociálnej skupiny výraznými nositeľmi a predstaviteľmi istého javu (činnosti, procesu) a sami sú úzko a bezprostredne zviazaní s miestnou alebo sociálnou tradíciou, zatiaľ sociológia postupuje tzv. reprezentatívnym súborom (vzorkou, modelom), ktorý sa vo väčšej alebo menšej miere zhoduje so štruktúrou sociálneho (zamest-

naneckého, náboženského, vekového a iného) rozvrstvenia daného spoločenstva ako celku, alebo jeho istú časť svojou skladbou napodobňuje, a tým aj reprezentuje.

Princíp výberu informátorov v sociológii sa teda realizuje z hľadiska dodržania istej proporcionality, v etnografii prevažne z hľadiska spojenia s tradíciami, pričom sa, samozrejme, berie do úvahy — aspoň čiastočne, najmä pri určitých druhoch špeciálneho výskumu — aj otázka približného zastúpenia základných demografických (generačných, náboženských, zamestnaneckých, etnických atď.) skupín.

17. Zložitejšia je v tomto smere situácia vo výskume súčasného spôsobu života a kultúry, vo výskume procesy zmien, ktorý obzvlášť radikálne a neraz aj protirečivo prebieha najmä v posledných dvoch-troch desaťročiach pod vplyvom rôznych politických, hospodársko-sociálnych, kultúrnych a iných faktorov. Keďže proces týchto premien treba skúmať nielen zo stránky kvalitatívnej, ktorá je v etnografickom prístupe k javom prevládajúca, ale aj kvantitatívnej, z hľadiska postupného ústupu a odumierania istých prvkov, ako aj vzniku a navrstvovania sa prvkov nových, kvalitatívne (štruktúrne) odlišných, je potrebné, ba nevyhnutné všímať si aj toto.

V konkrétnom výskume sa uvedená skutočnosť zabezpečuje pomocou matematicko-statistickej metódy. Rozdiel v aplikácii tejto metódy z hľadiska rozsahu spočíva v uvedených disciplínach v tom, že sociológia ňou sleduje skôr pravdepodobnosť a perspektívy ďalšieho vývinu,³² kým etnografia predovšetkým podiel (percento) ústupu alebo pribúdania (rozšírenia) nových javov,

³⁰ BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.: c. d., s. 7.

³¹ UGRINOVIC, D. M.: O strukture marksistskoj sociologičeskoj teorii. Moskva 1970, s. 5—6.

³² GANCKAJA, O. A. — TERENTJEVA, L. N.: Etnografičeskoje issledovanije nacionalnych processov v Pribaltike. Sovetskaja etnografija, 1965, č. 5, s. 17.

Fotosnímky prác v kamení, uverejnené v tomto čísle, predstavujú jednu zložku výtvarnej činnosti ľudového rezbára Mateja Čupca (nar. r. 1904), pôvodným zamestnaním pekára v Hornej Stubni. O jeho umelckom profile pozri štúdiu I. Pišútovej: Rezbár a sochár Matej Čupec. Slovenský národopis, r. 20, 1972, s. 462—483.

činností a procesov a ich funkčnej kvality z hľadiska štruktúry tradičnej kultúry.

Pravda, v tejto súvislosti treba pripomenúť, že štatistický materiál nemusí byť úplne objektívny a pre dané spoločenstvo kvalitatívne platný. Keďže je príliš všeobecný a pozbavený konkrétnosti, ktorá je potrebná a typická pre etnografický materiál, treba ho dešifrovať, a ak chceme, aby pre dané spoločenstvo nadobudol hodnotovú platnosť, musíme ho doplniť primeraným vysvetľujúcim výkladom, v ktorom objasníme jeho vzťahy a súvislosti s reálnou skutočnosťou skúmaného javu kultúry.³³

18. Je pochopiteľné, že nielen etnografia, ale aj sociológia pri štúdiu určitých javov (činností, procesov) používajú aj iné metódy, predovšetkým príbuzných vedných disciplín. Tak na znázornenie územného rozšírenia javov, ich typov, variantov ap. a na vysvetlenie niektorých príčin a zákonitostí ich vzniku aplikujú geografickú a kartografickú metódu. K rekonštrukcii chronologickej postupnosti vývinu podnetne prispieva už spomenutá metóda historicko-retrospektívna. Cenné závery uvedené metódy poskytujú najmä vtedy, ak sa používajú v širokých územných súvislostiach, na rozľahlých teritóriách a ak sa výskumom získané poznatky konfrontujú aj s poznatkami iných vied.³⁴

Na úseku duchovnej kultúry, najmä pri štúdiu zvykoslovia, obradov a niektorých ďalších úsekov, ktoré úzko súvisia s postojom ľudí a ich hodnotovými kategóriami, treba brať do úvahy aj poznatky psychológie; vo výskume ústnej slovesnosti zas poznatky štúdia folkloristiky, lingvistiky a

literárnej vedy, vo výskume hudobného folklóru poznatky hudobnej vedy, výtvarného prejavu histórie umenia atď.

Hoci naznačená problematika používania metód a poznatkov príbuzných vedných disciplín ukazuje, že ide o oblasť doteraz etnografiou málo rozpracovanú, jednako jej v tomto prípade nemôžeme venovať širšiu pozornosť, keďže z hľadiska spoznania vzájomného vzťahu etnografie a sociológie nie je rozhodujúca.

Iba na okraj pripomenieme, že sociológia sa v poslednom období začala vo svojej metodike v značnej miere orientovať na využívanie metód a techník iných vedných disciplín. Máme na mysli napríklad techniku systémovej analýzy, používanie matematického aparátu ap.; ide o techniky, ktoré sa už predtým široko rozvinuli najmä v psychológii, biológii, v matematickej fyzike ap. V porovnaní s tradičnými technikami ostatných spoločenskovedných disciplín uplatnili sa najmä v sociologickom a lingvistickom výskume, a to bez toho, že by uvedené disciplíny boli pritom stratili svoju špecifickosť, zorný uhol vlastný predmetu ich štúdia.

Uplatnenie matematických metód a ich užitočnosť závisí od pochopenia teoretických aspektov a primeranej špecifikácie na konkrétny empirický materiál. Matematická konkrétna vedná disciplína je realizovateľná a pre daný odbor plodná iba za istých objektívno-historických a teoreticko-praktických podmienok. Matematické metódy nemôžu nahrádzať objasňovanie základných teoretických koncepcií, spresňovanie používaných pojmov a rozvíjanie špecifických metód daného vedného odboru.³⁵ Preto nesprávne a gnozeologicky po-

³³ ŽDANKO, T. A. — KRUPIANSKAJA, V. Ju. — TERENTJEVA, L. N.: Ob organizacii i metodike polevykh etnografičeskikh issledovanij, Sovetskaja etnografija, 1956, č. 3, s. 31.

³⁴ MOSZYŃSKI, K.: c. d., s. 100, 105, 107.

³⁵ BERKA, K.: K pojetí měření v československé sociologii, Sociologický časopis, 7, 1971, s. 545—558.

chybné sú pokusy, ktoré absolutizujú niektoré zvláštnosti matematických a kybernetických prístupov; také isté sú aj tendencie, ktoré matematiku a kybernetiku vyhlasujú za všeobecnú metódu. Aj v tomto prípade platí, že analýza akéhokoľvek spoločenského javu a hľadanie optimálnych podmienok jeho fungovania nemožno uskutočňovať bez štúdia genézy a kauzálnych závislostí daného javu.³⁶

Je pravdepodobné, že v preberaní niektorých — najmä v sociológii rozpracovaných a všestranne používaných — metód a techník do etnografického výskumu pramení názor niektorých etnografov, že etnografia sa postupne „sociologizuje“. To podľa nášho názoru nie je správne. Samo preberanie a používanie metód, techník, spôsobov ap. výskumu príbuzných vied ešte neznamená, že príslušná veda stráca svoj charakter, svoju špecifickosť.³⁷

19. Čo sa týka poznávacej funkcie i celkového procesu poznávania, medzi etnografiou a sociológiou jestvuje v tomto smere zásadný rozdiel už na prvej úrovni výskumu, na stupni empirického poznávania. Je vyjadrený vzťahom týchto vied k jedinečnému, zvláštnemu a všeobecnému.³⁸ Uvedený proces poznávania je tým faktorom, ktorý etnografiu a sociológiu poskytuje i zabezpečuje právo na samostatnosť a ktorý súčasne umožňuje najlepšie pochopiť ich vzájomné vzťahy.

V čom daný rozdiel spočíva, možno predovšetkým vysvetliť ich vzťahom k jedinečnému, zvláštnemu a všeobecnému. Aby sme pochopili tieto tri kategórie, uvedieme,

že v marxistickej filozofii proces poznávania postupuje od jedinečného cez zvláštne ku všeobecnému. Kým v jedinečnom sa zisťujú jestvujúce súvislosti a vzťahy skúmaného javu, ďalší stupeň poznania umožňuje formulovať záver, v ktorom sa odrážajú zákonitosti súvislostí a vzťahov niektorých zvláštnych foriem javu (činnosti, procesu). A nakoniec na treťom stupni, vo všeobecnom závere spoznáваме všeobecné zákonitosti vývinu daného javu.³⁹

Z hľadiska stupňov poznania možno tu hovoriť aj o empirickej, analyticko-porovnávej a zovšeobecňujúcej rovine.

Empirické poznanie predstavuje východiskový bod. Vzťahuje sa na javy (činnosti, procesy) objektívnej skutočnosti v čase a priestore, ktoré sú historicky podmienené. Keďže v empirickom stupni poznania ide predovšetkým o opis javu, určitej individuálnej a neraz ďalej sa neopakujúcej skutočnosti, o poznávací materiál zozbieraný najčastejšie „vlastnoručne“, vo vzťahu k sociálnym podmienkam je irelevantný preto, lebo spravidla vyjadruje iba náhodné väzby a súvislosti skúmaného javu.⁴⁰ Takýto opisne pochopený materiál iba znamená existenciu daného javu (napr. technológiu istého druhu výroby ap.) bez akéhokoľvek rozboru príčinných a vývinových zákonitostí.

Ak empirické poznanie chápeme ako východiskové poznanie, teda nie ako jednoduchý opis jedinečného, treba už na tomto stupni poznania položiť väčší dôraz na výber faktov. Vo výskume treba vyberať také javy, ktoré sú opakovateľné, podstatné a ur-

³⁶ SIRÁCKY, A. — RYCHTAŘÍK, K.: Diskusné problémy štruktúry marxistickej sociologickej teórie. Sociológia, 4, 1972, s. 13.

³⁷ BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.: c. d., s. 9.

³⁸ BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.: c. d., s. 11.

³⁹ Základy marxistickej filozofie. Bratislava 1972. — PAŠIAK, J.: K niektorým problémom sociologického poznávania. Sociologický časopis, 7, 1971, s. 389.

⁴⁰ SIRÁCKY, A. — RYCHTAŘÍK, K.: c. d., s. 9.

čujúce, ktoré sú pevne zviazané s objektívnymi zákonitosťami všeobecného vývinu nielen daných činností, ale aj ich nositeľov, a to preto, lebo bez výnimky platí dialektická poučka, že konkrétne videná realita (jav, činnosť, proces) nie je nikdy realitou jestvujúcou sama osebe, ale je vždy začlenená do širšieho kontextu príčin a následkov; v prípade etnografických javov do sociálnych vzťahov k spoločenstvu i spoločenstva k javom, ako aj do sociálnych vzťahov ľudí medzi sebou na podklade daného javu.⁴¹ Preto empirický opis javu má hodnotu empirického poznania iba vtedy, ak jedinečne vidí v zložitých sociálnych vzťahoch. Iba za tohto predpokladu možno empirickej rovine prisúdiť právo nazývať ju prvým stupňom poznania.⁴²

Druhým stupňom poznania je rovina základného zovšeobecnenia zozbieraných poznatkov o funkčnej (priestorovej, časovej a inej) existencii javu. Od empirickej roviny, ktorá daný jav v jeho základnej (jedinečnej) hodnote existencie predovšetkým zaznamenáva a ako fakt registruje, odlišuje sa najmä tým, že sa usiluje byť sprostredkovateľom medzi vedeckou špekuláciou a pracovnou hypotézou.

Prvotná analýza skúmané javy teda ohraničuje fixovaním ich funkčnej závislosti. A hoci sa ešte nedostáva k odhaleniu kauzálnych závislostí,⁴³ veľa podnetného prináša už tým, že daný jav porovnáva so zámerom odhaliť niektoré relatívne samostatné zákonitosti jeho vývinu. Tento zámer však ešte neznamená, aj keď uvedený stupeň poznania odhaľuje už niektoré reálne jestvujúce zvláštnosti javu vo vzťahu

k širšiemu predmetovému celku, že jeho zovšeobecnenia musia mať nevyhnutne filozofický charakter.⁴⁴

K najhlbšiemu pochopeniu javov nielen v ich sociálno-funkčnom, ale aj kauzálnom vzťahu možno dospieť až pomocou tzv. kategoriálneho systému všeobecného poznania. To znamená, že analýza skúmaných javov musí v tomto prípade nevyhnutne prekročiť hranice vlastnej vedy a pohybovať sa v oblastiach prekrývania s inou vednou disciplínou, predovšetkým s príbuznou disciplínou alebo s filozofiou. V tomto treťom stupni vedeckého poznania ide už v podstate o makroanalýzu skúmaného javu.⁴⁵

Ak uvedené úvahy o stupňoch vedeckého poznania aplikujeme na proces poznávania etnografie a sociológie, musíme upozorniť na znaky, ktoré sú pre ne charakteristické. Pre proces poznávania v etnografii je typické úsilie objaviť jedinečné ako bázu, základ k objasneniu zvláštneho (etnicky špecifického) a všeobecného (spoločného nielen pre skúmané etnické spoločenstvo, ale aj širšie, napr. pre viaceré susedné alebo etnolingvisticky príbuzné spoločenstvá ap.). V sociológii naproti tomu jedinečné vystupuje len vo funkcii nositeľa vedeckej informácie o zvláštnom a všeobecnom.

Ak by sme uvedenú charakteristiku procesu vedeckého poznávania oboch vied preložili z filozofickej úrovne do tzv. zrozumiteľnej reči a vyjadrili ju etnografickou terminológiou, proces poznávania osvetlíme uvedeným spôsobom.

V konkrétnom etnografickom výskume

⁴¹ FOKAREV, S. A.: K metodike etnografičeskogo izučeniya materialnoj kultury. Sovetskaja etnografija, 1970, č. 4, s. 3.

⁴² SIRÁCKY, A. — RYCHTAŘÍK, K.: c. d., s. 11.

⁴³ ANDREJEVA, G. M.: Marksistkaja sociologija i jeje zadači. In: O strukture marksistskoj sociologičeskoi teorii. Moskva 1970, s. 30.

⁴⁴ SIRÁCKY, A. — RYCHTAŘÍK, K.: c. d., s. 15.

bádateľ zaznamenáva určitý jedinečný jav (napr. obydlie, poľnohospodárske náradie, výšivku, rozprávku atď.), činnosť (technológiu nejakej výroby, predvádzanie obradov atď.) alebo proces (napr. zmenu v osevných postupoch pod vplyvom zavádzania strojov, adaptáciu presídlencov v novom prostredí, inovácie niektorých folklórnych prejavov atď.) ako reprezentanta a nositeľa informácie o zvláštnom (špecifickom pre dané lokálne spoločenstvo, sociálnu skupinu ap.) i o všeobecnom (spoločnom pre celé etnické spoločenstvo, pre istý hospodársko-kultúrny typ atď.), aby mohol takto získané poznatky o javoch analyzovať v ich sociálno-funkčných, kauzálnych i kategoriálnych vzťahoch v záujme odhalenia vývinových a iných zákonitostí.

Hoci spomenuté príklady sme uviedli len ako ilustráciu, zdá sa nám, že dostatočne objasňujú proces vedeckého poznávania v etnografii i funkciu poznatkov nižšej kategórie pre náročnú vedeckú analýzu, ktorá je cieľom i poslaním každej vednej disciplíny.

Čo sa týka sociológie a procesu jej poznávania, z kontextu vidieť jasný rozdiel. Jedinečné (človek, jav ap.) tu vystupuje ako informátor o jeho vzťahoch k zvláštnemu a všeobecnému, ako nositeľ zvláštného i všeobecného.⁴⁵

Keďže objasnenie zvláštného, najmä etnický špecifického je v etnografii zviazané s potrebou odpútať sa od jedinečného a predpokladá určitú úroveň abstrakcie v analýze jeho vzťahov, možno v etnografickom štúdiu harmonicky spájať štruktúrally a genetický prístup. A súčasne — ako to prízvukujú aj ďalší bádatelia — až spoznanie zvláštného (a zopakujeme, že

v zmysle najnovšieho chápania poslania etnografie v systéme spoločenských vied ide o spoznanie etnickej špecifickosti skúmaných javov) môže odhaliť a pomôcť pochopiť všeobecné (spoločné) v historickom a kultúrnom vývine ľudstva, kultúru ľudstva ako celok.⁴⁷

20. Záverom nášho príspevku považujeme za potrebné zdôrazniť niekoľko myšlienok.

Po prvé, usilovali sme sa ukázať, že vzájomný vzťah týchto dvoch príbuzných vedných disciplín je daný nielen predmetom ich štúdiá, ale aj súborom používaných metód a techník. Hoci už v nich možno nájsť niektoré menšie rozdiely (v predmete, cieľi aj v metódach a technikách výskumu), jednako najväčší rozdiel vidíme v zornom uhle štúdiá, v procese vedeckého poznávania jednotlivých javov (činnosti, procesov).

Nepodarilo sa nám vyčerpať všetky otázky, ktoré spadajú do objasnenia problematiky ich vzájomného vzťahu. Keďže takýto náročný cieľ sme si v tomto príspevku nemohli postaviť, sústredili sme sa iba na načrtnutie tých problémov, ktoré sú podľa nášho názoru podstatné a rozhodujúce, a to so zámerom podnietiť a rozvinúť o nich diskusiu.

Po druhé, treba uviesť, že všetky základné spoločenskovedné problémy treba chápať a riešiť komplexne. Hoci sa tento poznatok viac-menej všeobecne uznáva, jednako v praxi môžeme v niektorých prípadoch pozorovať úsilie uzatvárať sa do rámca úzko špecializovaných otázok a k ich riešeniu pristupovať iba z hľadiska poznatkov jednej vedy, niekedy ešte užšie, jednej témy.

⁴⁵ SIRÁČKY, A. — RYCHTAŘÍK, K.: c. d., s. 19.

⁴⁶ BROMLEJ, Ju. V. — ŠKARATAN, O. I.: c. d., s. 9.

⁴⁷ POTECHIN, I. I.: c. d., s. 90.

Mnohé problémy, ktoré sa vzťahujú na štúdium procesu zmien ľudovej kultúry v súčasnosti i na zákonitosti historického vývinu najmä všekultúrnych javov (ako je široká oblasť ľudovej výroby, tradičných remesiel, zvykoslovía, inštitúcia rodiny, slovesný, hudobný a tanečný prejav atď.), nemožno zodpovedne riešiť a úplne pochopiť iba metodikou jednej vedy. Treba ich skúmať metódami, technikami a všetkými prostriedkami viacerých, predovšetkým príbuzných vedných disciplín.

A po tretie, sme presvedčení, že etnografia nielen rozšíri, ale už v blízkej budúcnosti aj prehĺbi svoje vzťahy a kontakty k iným, predovšetkým k príbuzným disciplinám a že do svojho metodologického i metodického aparátu prevezme a bude v ňom — v záujme prehĺbenia, rozšírenia

i spravenia objektu svojho štúdia, ako aj v záujme jeho vedeckého poznania — používať metódy, techniky a spôsoby, rozpracované inými disciplínami, a to bez toho, aby pritom stratila svoj charakter a opustila to, čo je pre ňu ako samostatnú vedu sui generis typické a špecifické.

V tomto prípade máme na mysli predovšetkým štúdium kultúry z hľadiska etnických zvláštností, etnickej histórie a súčasného procesu zmien. Zdá sa nám, že najmä výskum týchto problémov nemožno uskutočňovať bez uvedomenia si potreby istým spôsobom obohatiť vlastnú metodológiu i metodiku. Metóda bezprostredného pozorovania, hoci ide o metódu základnú, pre etnografiu špecifickú a trvale osožnú i upotrebitelnú, sama v tomto prípade už zjavne nebude stačiť.

ÜBER DIE PROBLEMATIK DER BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DER ETHNOGRAPHIE UND DER SOZIOLOGIE

Zusammenfassung

Zweck des Beitrags ist es, die gegenseitigen Beziehungen zweier verwandter gesellschaftswissenschaftlicher Disziplinen, der Ethnographie und der Soziologie, zu skizzieren. In der Einleitung erläutert der Verfasser einige Ursachen, denen es zuschreiben ist, daß diesen Fragen von Seiten der slowakischen ethnographischen Wissenschaft bisher nur wenig Aufmerksamkeit gewidmet wurde. Da eine Aufklärung dieser Problematik nicht nur im Interesse einer weiteren Entfaltung des theoretischen Denkens liegt, sondern auch einer erfolgreichen Zusammenarbeit dieser beiden Wissenschaften zum Vorteil gereichen würde, tritt der Verfasser an die Lösung dieses Problems von verschiedenen Gesichtspunkten heran.

In erster Reihe ist er bemüht, das eigentliche Objekt der ethnographischen und der soziologischen Forschung abzugrenzen. Im Sinne der neuesten Definitionen faßt er die Ethnographie als komplexe historische Disziplin auf, deren Studienobjekt die Kulturstruktur jeder Gesellschaft hinsichtlich ihrer ethnischen Spezifität ist. Die Soziologie hingegen ist die Wissenschaft von den so-

zialen Erscheinungen, von den objektiven Eigenschaften, Tätigkeiten und Prozessen des sozialen Seins und Geschehens, also eine Wissenschaft von der gesellschaftlichen Struktur. Während die Soziologie auf das Studium sozialer Phänomene als der elementaren Teile der gesellschaftlichen Struktur ausgerichtet ist, konzentriert sich die Ethnographie auf das Studium der Erscheinungen (Tätigkeiten, Prozesse) der Kultur als der grundlegenden Teile ihrer Struktur im Hinblick auf die ethnische Spezifität.

Das Studienobjekt kann man aber nicht als unveränderliche Sphäre der Kompetenz auffassen, weil es sich nämlich im Laufe der Geschichte wandelt und nicht nur den Bedürfnissen der Gesellschaft, sondern auch dem jeweiligen Grad der wissenschaftlichen Erkenntnis anpaßt. Deshalb darf man das Spezifikum einer Wissenschaft keinesfalls in den Grenzen ihres Studienobjekts suchen, nicht einmal dann, wenn man dieses Objekt formal mit ausreichender Genauigkeit durch die Beantwortung dreier Fragen abgrenzen kann: der Frage was zu untersuchen ist (Gegenstand und

Umfang der Forschung), weshalb zu untersuchen ist (Ziel der Forschung) und wie zu untersuchen ist (Methoden und Techniken der Forschung). Nach Ansicht des Autors muß man deshalb das Spezifikum jeder wissenschaftlichen Disziplin in etwas anderem suchen, nämlich im Gesichtswinkel, im System der Beziehungen, von dem aus die betreffende Wissenschaft den Gegenstand ihres Studiums untersucht. Zur Bezeichnung dieses Schwinkels oder des Systems der Beziehungen verwendet die Soziologie den Fachausdruck „Referatsystem“. Man versteht darunter jenes System von Gesichtspunkten, das die betreffende Wissenschaft beim Studium jeder Erscheinung während des Erkennungsprozesses anwendet. Dieses System der Beziehungen ist bei jeder wissenschaftlichen Disziplin eine objektive Tatsache; es ist weder zufällig, noch kann es vom Forscher nach Belieben bestimmt werden.

Nach der Analyse des Gegenstandes und der Ziele des Studiums beider Wissenschaften stellt der Autor im folgenden Teil seiner Arbeit Erwägungen über den Charakter der grundsätzlichen Methoden und Techniken der Forschung an. Er untersucht vor allem die analytisch-vergleichende Methode, in der er eine allgemeine Methode sieht, die auch bei anderen wissenschaftlichen Disziplinen angewendet wird. Dann zergliedert er die ethnographische Methode (das unmittelbare Beobachten und die Auswahl von Informatoren im Hinblick auf den Umfang ihres Wissens über die betreffenden Kulturformen). Schließlich analysiert er die soziologische Methode (das Interviewen und die Auswahl der Informatoren nach einem bestimmten Modell, nach der prozentuellen Vertretung). Außerdem werden auch einige weitere Methoden beschrieben, die vom Aspekt der Ethnographie und Soziologie zu den Hilfsmethoden gehören (z. B. die historisch-retrospektive, die genetische, die mathematisch-statistische u. a.). Dabei kommt der Verfasser zur Einsicht, daß das Spezifikum einer Wissenschaft weder im Charakter der angewendeten Methoden und Techniken liegt, noch in ihrer Anzahl, sondern eben im Schwinkel, im Prozeß des Erkennens.

Bei der Analyse des Erkennungsprozesses der genannten Wissenschaften weist der Autor darauf hin, daß in dieser Beziehung zwischen Ethnographie und Soziologie ein grundsätzlicher Unterschied schon auf der ersten Ebene besteht, auf der Ebene des empirischen Erkennens. Dieser Unterschied äußert sich in der Beziehung der genannten Wissenschaften zum Einzigartigen, Besonderen und zum Allgemeinen. Nach einer Ana-

lyse der drei Grundstufen der wissenschaftlichen Erkenntnis (der empirischen Ebene als der Ausgangserkenntnis, der Ebene der primären Verallgemeinerung als des sozial-funktionellen Erkennens und der Ebene der kausalen Verallgemeinerung als der Erkenntnis des Kategorialsystems) zieht der Autor die Schlußfolgerung, daß der Unterschied zwischen beiden Wissenschaften hauptsächlich im Prozeß ihrer wissenschaftlichen Erkenntnis liegt.

Typisch für die Ethnographie ist das Streben nach Entdeckung des Einzigartigen als der Basis zur Aufklärung des Besonderen, vor allem des ethnisch Spezifischen, und des Allgemeinen (des Gemeinsamen nicht nur für die betreffende lokale, regionale oder ethnische Gemeinschaft, sondern für mehrere Gemeinschaften der angegebenen Stufen). In der Soziologie hingegen erscheint das Einzigartige nur in der Funktion eines Trägers der wissenschaftlichen Information über das Besondere und Allgemeine. Da die Aufklärung des Besonderen, ethnisch Spezifischen, in der Ethnographie mit der Notwendigkeit verknüpft ist, sich vom Einzigartigen loszulösen, und weil dieser Prozeß ein bestimmtes Niveau der Abstraktion in der Analyse der Beziehungen voraussetzt, kann man in der ethnographischen Forschung das strukturelle und das genetische System harmonisch miteinander verbinden.

Abschließend betont der Verfasser die Notwendigkeit einer engen Zusammenarbeit aller gesellschaftswissenschaftlichen Disziplinen. Er geht dabei von der Erkenntnis aus, daß die grundsätzlichen gesellschaftswissenschaftlichen Probleme einen komplexen Charakter haben. So beschaffen ist beispielsweise die Problematik des Studiums der Veränderungen in der Volkskultur der Gegenwart, die Problematik der Gesetze der historischen Entwicklung allkultureller Phänomene, besonders des ausgedehnten Bereiches der volkstümlichen Produktion, der traditionellen Handwerke, der Institution der Familie, des Brauchtums, mancher Arten des Folkloreschaffens usw. Begreifen und lösen kann man diese Probleme keineswegs nur mit den Methoden einer einzigen Wissenschaft, sondern nur in ihrer Gesamtheit, auf komplexe Weise. Sie müssen mit allen verfügbaren Methoden und Techniken untersucht werden, in erster Reihe aber mit den Methoden verwandter wissenschaftlicher Disziplinen, allerdings unter Beibehaltung des Schwinkels bei ihrer Erforschung, unter Berücksichtigung der spezifischen Eigenschaften der betreffenden Wissenschaft.

SLOVAČKÁ ETNOGRAFIA

Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания 21, 1973, № 3
Издаётся четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der
Wissenschaften
Jahrgang 21, 1973, Nr. 3. Erscheint viermal im
Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen
Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume 21, 1973, No. 3.
Published quarterly by the Slovak Academy of
Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol
Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné 21, 1973. No. 3. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník 21, 1973, číslo 3. — Vychádza štyri razy
do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavná redaktorka dr. Božena Filová
Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: Prof. dr. Rudolf Bednárík, dr.
Soňa Burlasová, dr. Emília Horváthová, dr. Soňa
Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramařík, dr. Michal
Markuš, doc. dr. Ján Michálek, dr. Ján Mjartan,
dr. Štefan Mruškovič, dr. Viera Nosáľová, doc.
dr. Ján Podolák

Výtvarná redaktorka Viera Miková
Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného po-
vstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné
Kčs 80,—
Výmer SÚTI č. 8/6

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky
a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia
tlač, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo
nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej
pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia
tlač, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
1973

Distributed in the Socialist countries by SLOV-
ART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Cze-
choslovakia. Distributed in West Germany and
West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-
8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik
Deutschland. For all other countries, distribution
rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V.,
Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam,
Netherlands.